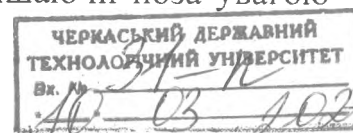

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження Цибенко Марини Олександрівни «Буттєві модуси колективної пам'яті та її символічні репрезентації», подане на здобуття ступеню доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді Черкаського державного технологічного університету.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з науковими програмами. Актуальність дисертаційного дослідження Цибенко Марини Олександрівни обумовлена рухливими сучасними соціо-політичними процесами в Україні та світі в цілому, відповідно яких фіксується кардинальні зміни в геополітиці та соціокультурних світових процесах. Сучасне суспільство все більше опиняється в стані динамічної переорієнтації системи координат з неперервною зміною смислових та ціннісних меж, що слушно відзначив в своїй монографії «Плинна сучасність» Зигмунд Бауман. В цих умовах, питання колективної пам'яті набуває все більшої соціальної запитаності. Виходячи з цього, наукові дослідження щодо специфіки колективної пам'яті потребують новітнього погляду на цей соціокультурний феномен відповідно до трансформаційних процесів Метамодерну. Підсилення актуальності теми дослідження Марини Цибенко відбувається відповідно до драматичних подій російсько-української війни, в якій колективна пам'ять виступає не тільки меморальним чинником, а й експлікує смислові домінанти української національної свідомості та формує простір їх трансляції через комеморативні практики задля повоєнного відновлення України. Проблема колективної пам'яті постає перед науковцем в полівекторних викликах сучасності, що вимагає новітніх дослідницьких підходів та цілісної методології полідисциплінарного вивчення питання, синтезуючого практично всі напрямки сучасної гуманітаристики, об'єднуючим модусом яких виступає антропологічна площина. Відповідно вищезначеної антропологічної акцентуації до уваги взято соціокультурний феномен сучасності, що відображає природу людини. Автор окреслює головні виклики науковій думці та буттєвій модальності макро- і мікросоціальних структур сучасної доби як «плюральність, глобалізаційні та дезінтеграційні процеси, трансформація політичних націй та криза історизму» (с. 146), не залишаючи поза увагою

Метамодерну специфіку глобального культурного процесу, що може проілюструвати нові методології, парадигми мислення, комунікації та смислопокладання (с. 147).

Отже, дослідницька акцентуація роботи чітко окреслила проблему колективної пам'яті та її визначальний модус репрезентації символічного простору, що відображає смисло-ціннісні орієнтири соціокультурної перспективи.

Відповідно, мета дисертації «систематизувати і увиразнити філософсько-антропологічне бачення проблематики колективної пам'яті та означити форми й практичні способи (ре)конструювання минулого та символотворення у пам'яттєвому дискурсі», чітко окреслює проблемне поле дослідження, презентуючи «колективну пам'ять як соціокультурний феномен» в якості об'єкту та її «онтологічно-феноменологічний статус, історико-культурні прояви та модифікації» в антропосоціокультурній здатності до символізації в якості предмету дослідження. Для досягнення мети роботи визначенні дослідницькі завдання, що слушно відображають логіку здійснення дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і позицій автора оцінюється позитивно, виходячи з наступних положень:

- Чітка архітектоніка викладення матеріалів дослідження та логічна послідовність вирішення проблемних питань обраної тематики з узагальненнями за кожним розділом та загальним висновком, у відповідності поставленої мети та завдань дослідження кінцевим результатам роботи;

- Значна кількість опрацьованих філософських праць, як зарубіжних так й українських дослідників щодо питання колективної пам'яті та похідних феноменів «соціальної пам'яті», «історичної пам'яті», «колективної свідомості», «символічного простору» тощо, що складає концептуальне підґрунтя для змістовного розгортання власного дослідження;

- Релевантний вибір методів та принципів дослідження, що відповідають проблемному полю та соціокультурному контексту роботи, а саме: загально

наукові методи системного аналізу, структурно-феноменологічні, соціокультурні та історико-філософські методи, що сприяють об'єктивним висновкам підрозділів та розділів. Повнота та міждисциплінарність застосування методологічного апарату, широкого кола ідей, концепцій, теорій західних та вітчизняних вчених підтверджує узгодженість розділів та викладених постулатів, спостережень і пропозицій автора. Послідовність логіки викладу, когерентність проблематизованих питань дає можливість вважати висновки та узагальнення, наведені в роботі, достатньо обґрунтованими та фаховими.

Змістовна послідовність чотирьох роділлів роботи логічно здійснюється від загальних методологічних настанов, через філософське осмислення парадигмальності феномену пам'яті, його онтологічного та феноменологічного виміру, аналізу українського дискурсу щодо антропологічного простору феномену пам'яті до конкретизації проблеми в просторі символічного світу культурного смислотворення.

Перший розділ роботи «Пам'ять як предмет філософського осмислення та парадигмації» демонструє докладне вивчення автором джерельної бази західної та вітчизняної науки, використання першоджерел англійською, німецькою, французькою мовами, що залишаються не перекладені українською. Здобувачка подає розгорнутий інтерпретаційний аналіз ідей, понять, категорій західних авторів, серед яких концепти «соціальних рамок» пам'яті М. Альббакса, образу пам'яті А. Варбурга, перформативності пам'яті Ф. Єйтс, пам'яті-звички та «організованого забуття» (амнезії) П. Коннертона, комунікативної («живі спогади») та культурної пам'яті Я. Ассмана, накопичувальної та функціональної пам'яті А. Ассман, «місць пам'яті» П. Нора та ін. Крім того розділ демонструє етапи становлення студій пам'яті в Україні та висвітлює оригінальне авторське бачення на широке конотаційне різноманіття термінів на позначення феномена колективної пам'яті.

Другий розділ «Соціальний феномен пам'яті: онтологічний та феноменологічний виміри», що порушує проблематику онтологічної та феноменологічної сутності колективної пам'яті, яскраво апелює до

культурфілософського змісту квалітативного досвіду, минулого, традицій, історії та соціального буття. Так, традиція вдало атрибутована автором як форма закріплення минулого в його ціннісно значимих атрибутах культурного, соціального й духовного буття (с. 79). Колективне означене в роботі як набуток людства, минулий досвід, який формується виборами, діями, практиками теперішнього, тоді як пам'ять – це взаємообумовлений взаємозв'язок минулого і теперішнього з проєкцією у майбутнє (с. 86). Філософського інтегративного змісту надає роботі апелювання до концептів і поглядів Е. Дюркгайма, Л. Леві-Брюля, К. Юнга, Е. Гуссерля, З. Фрейда, К. Ясперса, Г. Маркузе, П. Козловського, П. Бурдьє, С. П. Гантінгтона, Е. Фромма, а також українських вчених С.Кримського, М. Поповича та ін. Важливий сегмент дослідницьких завдань автора було розкрито завдяки особливому інтересу до ролі несвідомих і надсвідомих (трансцендентних) складових мікрокосму людини у суспільному бутті та архетипної (міфологічної) картини світу. Слушним є зауваження Цибенко М. О. про те, що «ментальність, як і пам'ять, контамінується у інтегральному співвідношенні свідомого і несвідомого» (с. 102). Ґрунтовності положенням та висновкам автора додають візуальні схеми, вміщені у роботі.

Третій розділ «Філософська антропологія пам'яттєвого дискурсу: український контекст» окреслює місце і роль колективної пам'яті у травматичному дискурсі та формуванні емігрантської ідентичності. Буттєвий модус «культурної травми» (П. Штомпка) одержав конкретноісторичну візію у роботі та публікаціях здобувача через події історії України ХХ століття та сучасні події російсько-української війни. У цьому контексті у розділі позначено проблему співдії пам'яті і забуття, яке підсумовує концептуальні контури полізмістовного поняття колективної пам'яті. Пропонуючи такий ланцюг роздумів: «Пам'ять виникає там, де є процес запам'ятовування. Забування теж виникає на основі запам'ятовування, не як дихотомія, а як паралельний механізм. Соціальну діяльність, спрямовану на забування і не підтримання колективного пам'ятання, можна охарактеризувати як процеси колективного замовчування, репресії, «стирання», непроговорення спогадів, що належать до травми колективної пам'яті як форми існування колективного

буття», автор приходить до оригінального висновку: «Пам'ятання та його протилежна позиція – забування – становлять універсальний механізм погляду на минуле, валідизації минулого, де забування тотожне зникненню» (с. 114).

Науково цінним та самобутнім виглядає бачення (алгоритм) автора щодо переосмислення, подолання та трансформації пам'яті про травму (с. 127). Важливо, що за допомогою методу репрезентативних постатей, аналізу діяльності української діаспори автору вдалося визначити збірний «портрет» українського емігранта періоду 1920-1940-х років та окреслити значення духовно-культурного феномена еміграції, що існував на противагу атомарній роздробленості бездержавного українського соціуму, для формування націософської інтенційності, що високо підносить ремінісценції проблеми національного.

Четвертий розділ «Символічні репрезентації пам'яті як культурне смислотворення» наголошує на здатності колективної пам'яті, як вмістилища культурної спадщини, до збереження, відтворення і трансляції інформації й досвіду у майже необмеженому темпоральному вимірі завдяки трансформації форм колективного пам'ятання від усної традиції, звичаєвих норм до письма і нових медіа. Не можна не погодитися з автором дослідження, що «практики нагадування, активізації колективної пам'яті мають враховувати засадничі основи національної гідності (особливості національної ментальності, досвіду, архетипи національної культури) та артикуляцію європейських, і ширше, загальнолюдських цінностей: свободи, справедливості, прав людини, розмаїття, раціональності, толерантності» (с. 153).

Логічним у розмірковуванні про символічну природу пам'яті виглядає звернення автора до концепції «міфологізації» та усієї багатомірності категорії міфу. Врахування емоційної і, навіть, афективної природи запам'ятовування і пригадування передбачає вказування на міфотворчість, що, за визначенням автора дослідження, належить до механізмів евокації, здатних викликати у людині певні переживання (с. 153).

Звернувшись до питання ролі культурної семіотики у вибудові комеморативного дискурсу, Цибенко М.О. приходить до висновків про

багатогранний комплекс явищ, що атрибутуються з поняттям символічного суспільства, де визначальним чинником суспільного співбуття стає символічна комунікація за допомогою обмінів символами (с. 170), а буттєвісне тло (ontos), статус та характер функціонування в соціумі, роль у людському самоконституюванні визначаються як головні в філософсько-антропологічному підході до феномена колективної пам'яті (с. 188).

Наукова новизна одержаних результатів.

Результати дослідження проблеми колективної пам'яті в роботі Марини Цибенко представляють значущий дослідницький інтерес та містять високий рівень наукової новизни, яка полягає в сучасному обґрунтуванні цілісної концепції колективної пам'яті в культурфілософському, соціокультурному, антропологічному, феноменологічному та символіко-семантичному вимірах метамодерної реальності.

Сформульовані автором положення наукової новизни є конкурентоспроможними та викликають значний науковий інтерес подальших досліджень у світлі артикульованої проблематики. Науково цікавою виглядає пропозиція автора щодо введення до сучасного пам'яттєвого вокабуляру терміну «контекстуальної обумовленості пам'яті», адже контекстуальність традиційно передбачає мовнодискурсивний або семантичний науковий апарат. Важливим в роботі є піднесення ролі поліметодології в умовах транскультурної універсалізації духовних цінностей.

Шляхом розмежування феноменологічного (пам'ять як матриця досвіду, засвоєного свідомістю) та соціального вмісту архітектоніки пам'яті, автору вдалося виокремити соціально значимі функції колективної пам'яті, увиразнити поняття образу минулого як посередника між минулим і сучасним. У коло уваги потрапила проблема дуальності індивідуального і соціального.

Поклавши у засновок бачення усіх сфер життєсвіту людини та репрезентацій її життєдіяльності як символічних, Марина Цибенко акцентувала психоментальні та етнокультурні особливості українців. Врахування національної специфіки світосприйняття (картини світу), колективної культуротворчості, підкреслення архетипних маркерів української культури

стало важливим при розгляді семіотичної складової колективної пам'яті, її здатності до транслявання у соціумі інформації про символи (символічного інтеракціонізму) й конструювання нових символічних топосів.

Важливим у роботі є наголос на мнемонічному кодуванні, а саме виокремлення, слідом за П. Коннертоном, семантичного, візуального і вербального коду та артикулювання позиції про конструювання образів минулого (конструктивний характер пам'яті). Якщо, за висловом Ж.-П. Сартра, свідомість є виміром трансфеноменального буття в суб'єкті, то пам'ять як механізм ствердження власної унікальності і цілісності через досвід, що показано в дослідженні здобувачки, належить до ресурсів внутрішнього світу людини і продуктивної творчої діяльності. Запропоновані інтерпретаційні схеми творів сучасного українського мистецтва вбачаються як поле практик комеморації та емпірично доповнюють теоретичні положення роботи М.О.Цибенко.

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Цибенко М.О. «Буттєві модуси колективної пам'яті та її символічні репрезентації» є завершеною науковою роботою, що демонструє високий фаховий рівень науково-академічного викладу, логічної послідовності та філософського інтегративного потенціалу. За структурою, змістом, загальним обсягом розділів, висновків, опрацьованих джерел та кількістю опублікованих робіт за темою дисертація здобувача робота відповідає вимогам, що висуваються до присудження ступеня доктора філософії. Дисертація є результатом самостійної науково-дослідницької роботи, емпіричних досліджень автора (арткураторських практик, інтерв'ювання, наративізації), що характеризуються належним науково-методичним рівнем, критичним аналізом та глибокою рефлексією над смислоутворюючими орієнтирами всіх сфер людського буття. Порушень академічної доброчесності у публікаціях та дисертації Цибенко М.О. не виявлено.

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки дослідження викладені у 17 наукових публікаціях, з яких – 4 наукові статті у

фахових виданнях України за спеціальністю 033 «Філософія». Публікації здобувача підтверджують особистий внесок автора у наукову дискусію щодо актуальних питань буття людини, метакультуральності студій пам'яті в Україні.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертаційної роботи:

1. Разом з широким полем дослідницьких питань, артикульованих у публікаціях та тексті роботи, великим теоретичним і практичним значенням обґрунтованих постулатів і висновків дисертації, подальший дослідницький потенціал складає вплив сучасного політичного міфу на феноменологію пам'яті, що практично не отримало розвитку в дослідженні.

2. Актуалізація дослідницького питання колективної пам'яті відбувається в запитаному просторі соціокультурних викликів та полівекторності модусів смислотворення. При цьому в роботі практично не врахована особливість інформаційного простору сучасності та своєрідність трансформаційних процесів комеморації в умовах диджіталізації із урахуванням збільшення небезпеки маніпуляційних практик.

3. Важливою для подальшого поглибленого аналізу видається і проблема простору (топосу, локусу) як смислоутворюючого поля пам'яті, виходячи з специфіки розмитої ідентичності та атопічності, як характерних ознак метамодерного світогляду.

4. Більш ретельного методологічного обґрунтування потребує поняття «соцієтальне», вживане в значенні «соцієтальне буття», «соцієтальна динаміка», «соцієтальна ідентичності», «соцієтальна дійсність» тощо. Враховуючи, що надане поняття має соціологічну генезу та містить декілька підходів до його змістовного пояснення (з одного боку як широкий спектр суспільних проявів, з іншого – як специфіка соціальної ієрархії з огляду проблеми індивіду), робота потребує уточнення саме філософської інтерпретації наданого терміну та специфіки його вживання в дослідницькій логіці вивчення питання колективної пам'яті.

Дисертаційна робота Цибенко Марини Олександрівни на тему: «Буттєві модуси колективної пам'яті та її символічні репрезентації», є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, що відповідає усім вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України із змінами № 507 від 03.05.2024, а її авторка – Цибенко Марина Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія.

Офіційний опонент:

професор кафедри музикознавства,
композиції та виконавської майстерності,
директор Науково-дослідницького центру
«Інституту світової культури»
КЗВО «Дніпровська академія музики» ДОР»,
Заслужений працівник освіти України,
доктор філософських наук, професор

Юлія ШАБАНОВА

Підпис підтверджую,

проректор з наукової, методичної,
творчої та міжнародної діяльності
КЗВО «Дніпровська академія музики» ДОР»,
доктор мистецтвознавства, професор

Валерій ГРОМЧЕНКО